

Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)

Mourits, E.V.M.

Citation
Mourits, E. V. M. (2016, December 14). *Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)*. Vantilt, Nijmegen. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/45015

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/45015

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle http://hdl.handle.net/1887/45015 holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Mourits, Esther
Title: Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)
Issue Date: 2016-12-14

Overal waar een mooie veiling gehouden wordt
De aanschaf van boeken

In maart 1650 ontving Thysius een brief van George Henry Ludolf, de broer van zijn vriend Job Ludolf.[65] De beide broers verbleven op dat moment in Zweden, in het gevolg van hun werkgever Schering Rosenhan, de Zweedse gezant in Parijs. Toen Rosenhan in september 1649 naar zijn vaderland was teruggekeerd, had hij de post nauwelijks anderhalf jaar vervuld. Officieel was hij teruggekomen om aanwezig te kunnen zijn bij de kroning van koningin Christina, maar die gebeurtenis zou nog geruime tijd op zich laten wachten. In werkelijkheid had hij zich bij zijn verslagen van de ontwikkelingen in Parijs in te positieve bewoordingen uitgelaten over de politieke tegenstanders van de Franse regering, en dat werd daar niet op prijs gesteld. Dankzij de op handen zijnde kroning kon de terugtocht zonder gezichtsverlies en politieke consequenties worden aanvaard.[66]

Voor George Henry en Job Ludolf was het verblijf in Zweden afgezien van de kou een geweldige belevenis. Zij kregen de gelegenheid het land te leren kennen, en aan het hof werd gezorgd voor vermaak in de vorm van feesten, theater- en balletvoorstellingen. Met name voor Job Ludolf had het hof nog een andere aantrekkingskracht: al sinds enige jaren nodigde Christina buitenlandse geleerden uit om naar Stockholm te komen en bij haar in dienst te treden. Zij bood hun een vorstelijk salaris, een kamer in het paleis en regelmatig persoonlijk onderhoud. Tot degenen die op haar aanbod ingingen, behoorden René Descartes, Claude Saumaise, Isaac Vossius en Nicolaas Heinsius.[67] De laatste twee assisteerden Christina bij de opbouw van een enorme bibliotheek, bestaande uit grote hoeveelheden kostbare boeken en handschriften die overal in Europa werden aangekocht of die waren buitgemaakt tijdens de Dertigjarige Oorlog.[68] Thysius had zelf naar Zweden kunnen reizen om de feestelijkheden rond de kroning bij te wonen, en zijn vrienden hadden hem daar graag gezien. Het is moeilijk om voor te stellen waarom hij er desondanks niet bij wilde zijn.

De brief die Thysius ontving van George Henry Ludolf was slechts bedoeld ter bevestiging van de vriendschap, geschreven met een luchtige pen. Thysius probeerde in zijn antwoord van 13 juni 1650 dezelfde toon te treffen, waarbij hij in reactie op de door Ludolf beschreven genoegens van het leven in Zweden liet weten wat voor hemzelf het grootste genoegen was:

> Tellement sur que m'ayant fait plaisir de m'escrire de vos plus belles viandes, j'espere que vous ne laisserez pas de m'escrire aussi de vos plus belles bibliotheques, puisque l'homme comme on dit ayme le changement et tous les 7 ans se change; c'est asteur que je fais delicatesse d'avoir une chambre garnie de plus belles editions et de les plus beaux autheurs, soit en histoire ou antiquite ou mathematique.[69]

De aantrekkelijkheid van het wild en alle andere soorten vlees die Ludolf kreeg voorgezet kon die van de boeken niet overtreffen, zo schreef Thysius: 'je perdray volontier un bon repas pour un bon livre'.[70] Sinds de brief uit 1629 waarin hij als kleine jongen bekende liever een boek dan een koek cadeau te krijgen, is er weinig veranderd. Wat bijzonder is aan deze brief uit 1650, is dat Thysius voor één keer ook heeft beschreven op welke manier boeken hem ervan

hadden weerhouden zich te voegen bij zijn vrienden in Zweden: 'car estant asteur presque comme idolatre pour me rendre par tout ou il y a quelque belle auction'.[71]

Veilingen

Tussen 21 maart en 13 juni 1650 bezocht Thysius zes veilingen van particuliere bibliotheken, gemiddeld eens per twee weken. Dit zijn alleen de veilingen die hij zelf in zijn administratie bij naam heeft genoemd, het kunnen er meer geweest zijn. De titels die in mei zijn aangeschaft kunnen zowel uit veilingen afkomstig zijn als uit de winkels van boekverkopers. Het zijn in totaal 250 aankopen, bij elkaar minimaal 337 titels. Het geeft aan wat een enorme onderneming het verzamelen van boeken moet zijn geweest: alles moest naar zijn huis worden gebracht, genoteerd en aan een kritisch oordeel onderworpen. De boeken werden in kasten geplaatst of in enkele gevallen eerst naar de binder gebracht om ze van een nieuwe band te voorzien. En zo ging dat gedurende vijf jaar, niet altijd op dezelfde schaal als in het voorjaar van 1650, maar afhankelijk van het aanbod en de tijd die Thysius kon vrijmaken.

Voor een boekenverzamelaar als Thysius was Leiden de best denkbare woonplaats. Na de vestiging van een universiteit in 1575 werd de stad in toenemende mate bevolkt door studenten en hoogleraren, die Leiden door hun aanwezigheid tot een aantrekkelijke vestigingsplaats maakten. In hun voetspoor kwamen ook degenen die met het leveren van specifieke diensten aan dit deel van de bevolking geld hoopten te verdienen, en onder hen bevond zich ook een niet onaanzienlijk aantal boekverkopers. De vraag naar boeken was in de universiteitsstad dan ook groot. Het aantal boekverkopers dat aan deze vraag probeerde te voldoen, steeg van ten minste zes in 1585 tot achttien in 1635 en drieëntwintig in 1653.[72] Zowel de verkoop van boeken als de productie ervan nam met de komst van deze boekverkopers toe, maar hun belangen lagen niet uitsluitend bij de verkoop van nieuwe boeken. Door het toegenomen boekenbezit kwam het steeds vaker voor dat een omvangrijke collectie boeken deel uitmaakte van een nalatenschap. Aan het einde van de zestiende eeuw werd daarom voor de eerste keer besloten de boeken apart van de rest van de nalatenschap te laten veilen. Vooral in Leiden, waar een grote markt bestond voor de zeer uiteenlopende titels die deel hadden uitgemaakt van een geleerdenbibliotheek, was deze methode bijzonder aantrekkelijk.

Dit bleef buiten Leiden niet onopgemerkt. Ook door boekverkopers van buiten de stad werd Leiden uitgekozen als de locatie voor boekenveilingen, en onder meer de Amsterdamse familie Commelin gebruikte deze gelegenheid om daar niet alleen antiquarische maar ook nieuwe boeken uit de magazijnvoorraad te laten verkopen.[73] Na enige tijd te hebben toegezien hoe deze dumppraktijk schade toebracht aan hun inkomsten, tekenden de Leidse 'Latijnse' boekverkopers in 1608 en nogmaals in 1633 bezwaar aan bij het Leidse stadsbestuur. Maar een zo groot en gevarieerd mogelijk aanbod van boeken was in het belang van de universiteit, en die kon dankzij een nauwe band met het stadsbestuur nog lange tijd voorkomen dat de vrije handel in gebruikte boeken zou worden belemmerd door beperkende maatregelen. Pas in 1639 werd door de stedelijke overheid besloten om alleen de verkoop van bibliotheken die waren nagelaten door geleerden, predikanten of studenten toe te staan, en de veiling van magazijnvoorraden van boekverkopers buiten de stad te verbieden.[74] Pas in 1651 mochten de boekverkopers zich verenigen in een gilde. Onder deze omstandigheden kon Leiden uitgroeien tot de belangrijkste plaats voor boekenveilingen in de Republiek.[75] Het waren dan ook de veilingen die Johannes Thysius in staat stelden in een relatief korte tijd een grote verzameling boeken bijeen te brengen.

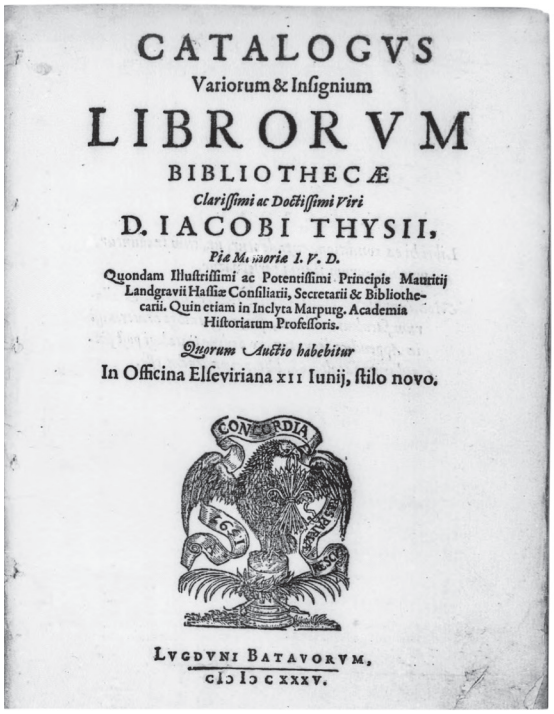
Het belangrijkste hulpmiddel dat hem daarbij tot zijn beschikking stond, was de veilingcatalogus. Vanaf 1599 werd van grote collecties boeken een gedrukte catalogus gemaakt, met daarin een lijst van alle titels die te koop werden aangeboden.[76] De catalogus was in de eerste plaats bedoeld om potentiële

kopers zowel in als buiten de stad van het aanbod op de hoogte te stellen, zodat een zo groot mogelijke groep van belangstellenden kon worden bereikt. Dat kon de opbrengst van de veiling alleen maar ten goede komen. Daarnaast mag worden verondersteld dat de sortering van de boeken in de catalogus heeft bijgedragen aan een ordelijk verloop van de veiling.

Catalogi behoorden tot het gebruiksdrukwerk, en werden over het algemeen na afloop van de veiling weggegooid. De vormgeving is daarom eenvoudig maar doelmatig. De catalogus werd in quarto gedrukt, met op de titelpagina de informatie over de herkomst van de boeken die geveild werden, de plaats waar de veiling zou plaatsvinden, en de datum, met in sommige gevallen het tijdstip van aanvang. De titels op de daarna volgende pagina's zijn ingedeeld naar hun formaat, en in veel gevallen naar taal en wetenschapsgebied, maar dit verschilt per catalogus. Meestal zijn de Latijnse boeken verdeeld over een paar wetenschapsgebieden, gevolgd door aparte rubrieken voor de moderne talen. Elke rubriek valt uiteen in drie of meer onderdelen voor de verschillende formaten (folio, quarto, octavo, duodecimo en kleiner), waarin de boeken apart zijn genummerd. Om het geheel overzichtelijk te houden, zijn grote bibliotheken in meer rubrieken onderverdeeld dan de kleinere. De opzet van de catalogus werd waarschijnlijk ook bepaald door de prijs die de erfgenamen voor het maken ervan wensten te betalen. De titelbeschrijvingen zijn over het algemeen kort, zodat elke titel niet meer dan één regel in beslag neemt. Lang niet alle titels werden voorzien van plaats en jaar van uitgave, laat staan de naam van de uitgever, waardoor het buiten de context van de veiling vaak niet mogelijk is om te bepalen welke editie er werd verkocht.

Van de boeken uit geleerdenbibliotheken die in de collectie van Thysius terecht zijn gekomen, is het wel mogelijk om te bepalen om welke editie het gaat. Daaruit blijkt dat de zorg waarmee de catalogi werden samengesteld vaak te wensen overliet. Vooral bij de vermelding van het jaar van uitgave van de titels komen veel onjuistheden voor. Maar er zijn nog veel meer redenen om te veronderstellen dat de inhoud van een veilingcatalogus niet nauwkeurig overeenstemt met het boekenbezit van de voormalige eigenaar.[77] Het is mogelijk dat de erfgenamen van de overledene een aantal boeken voor zichzelf hebben gehouden, die daardoor niet in de catalogus van de verkoop terecht zijn gekomen. In de administratie van Thysius is overigens geen aanwijzing voor een dergelijke gang van zaken te vinden. Hoewel Thysius zelf vele boeken van overleden familieleden aan zijn bibliotheek heeft toegevoegd, kon hij dat alleen doen door deze op veilingen aan te schaffen. Zelfs in het geval waarvan bekend is dat hij recht had op een deel van de erfenis van Jacobus Thysius, kon dit bedrag alleen in boeken uit de nalatenschap worden omgezet door het op de veiling te besteden. Ook op de afrekeningen van boekverkopers met familie van Thysius na afloop van een veiling, is te zien dat de meest naaste verwanten van de overledene gewoon betaalden voor de boeken die zij voor zichzelf wilden houden. Die boeken zijn op de afrekening keurig verantwoord met een opgave van de waarde.[78]

Naast de familieleden kunnen ook de boekverkopers invloed gehad hebben op de samenstelling van de catalogus. Voor een veiling van boeken moest in Leiden bij het gerecht toestemming worden aangevraagd, en die werd alleen verleend als voldaan werd aan de voorwaarden die waren opgesteld om de boekhandel in de stad te beschermen. In 1639 werd het veilen van magazijnvoorraden, wat na de bepalingen van 1608 nog was toegestaan voor boekverkopers uit Leiden, ook voor hen verboden. Alleen de collecties en voorraden van overleden boekverkopers of verzamelaars mochten nog worden geveild. Deze beperking was eenvoudig te omzeilen door boeken uit de magazijnvoorraad aan de veiling van een particuliere collectie toe te voegen. In welke mate dit gebeurde is niet meer na te gaan. Ook in Den Haag, een stad die Thysius met enige regelmaat bezocht om boeken te kopen, waren dergelijke verordeningen van kracht. Daar werd in 1645 een poging gedaan het groeiende aantal veilingen in de stad te beperken door alleen de verkoop van bibliotheken van over-

CATALOGVS
Variorum & Insignium
LIBRORVM
BIBLIOTHECÆ
Clarissimi ac Doctissimi Viri
D. IACOBI THYSII,
Pia Memoriæ I. V. D.
Quondam Illustrissimi ac Potentissimi Principis Mauritij Landgravii Hassiæ Consiliarii, Secretarii & Bibliothecarii. Quin etiam in Inclyta Marpurg. Academia Historiarum Professoris.
Quorum Auctio habebitur
In Officina Elseviriana XII Iunij, stilo novo.
CONCORDIA
LVGDVNI BATAVORVM,
CIↃ IↃ C XXXV.

Veilingcatalogus van de bibliotheek van Jacobus Thysius

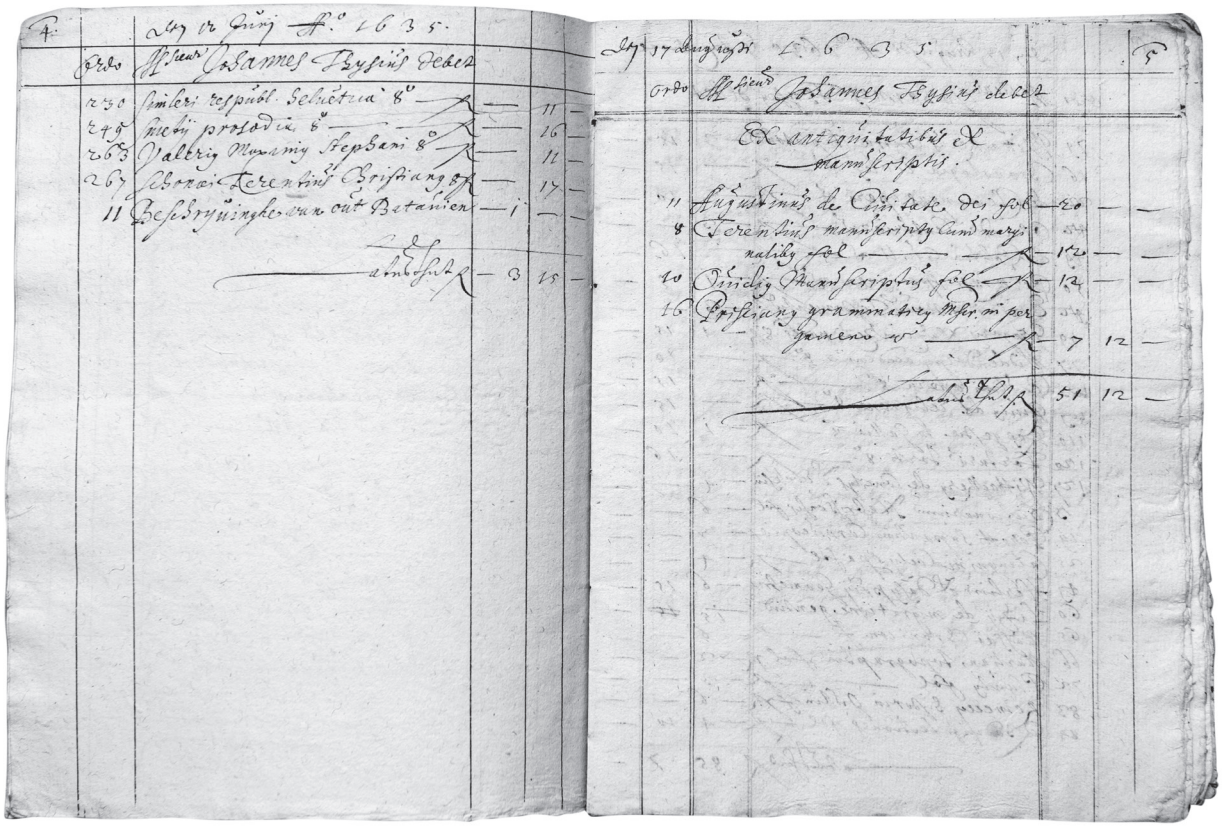
leden inwoners van Den Haag toe te staan.[79] Met dezelfde gevolgen als in Leiden.

Thysius heeft de meeste boeken voor zijn bibliotheek aangeschaft tussen juli 1648, vanaf de terugkeer van zijn Grand Tour en het overlijden van Constantijn L'Empereur, tot aan zijn eigen dood in oktober 1653. In die periode werden in Leiden minimaal 77 veilingen gehouden, voornamelijk van particuliere bibliotheken.[80] In Den Haag hebben minder veilingen plaatsgevonden, maar in dezelfde periode waren het er zeker enkele tientallen.[81] In Leiden en Den Haag, maar ook in de andere Hollandse steden werden in deze periode waarschijnlijk veel meer boeken geveild dan nu nog op basis van de bewaard gebleven veilingcatalogi is vast te stellen. De stedelijke archieven kunnen dit tekort maar gedeeltelijk goedmaken, omdat op basis van de summiere gegevens die erin worden vermeld niet duidelijk is wat de omvang van het aanbod is geweest, of wanneer en onder wiens leiding de veilingen zijn gehouden. Niet al deze veilingen zullen omvangrijk genoeg zijn geweest om het drukken van een catalogus te rechtvaardigen, zowel wat betreft het aantal boeken dat werd verkocht als qua verwachte opbrengst.

Duidelijk is dat Thysius naar waarheid heeft geschreven dat hij het liefst een 'belle auction' bezocht. Van meer dan de helft van de veilingen waar hij boeken kocht zijn catalogi bewaard gebleven, en daaruit blijkt dat het in bijna alle gevallen gaat om een geleerdenbibliotheek met een groot en gevarieerd aanbod.[82] Thysius kocht volgens zijn kasboek boeken voor zover bekend bij ruim dertig veilingen, in Leiden, Den Haag, Amsterdam en één keer in Rotterdam.[83] De aantekeningen in het kasboek die verwijzen naar de plaatsen van aankoop zijn meestal maar krabbels, geheugensteuntjes voor Thysius, niet noodzakelijk onderdeel van de 'cataloge' die hij volgens het opschrift boven de lijst bedoelde te maken. Maar dankzij deze informatie is het wel mogelijk om vast te stellen hoe hij te werk ging: niet alleen heeft Thysius onthuld waar hij zijn boeken kocht, het is ook mogelijk om met behulp van de catalogi van de veilingen die hij bezocht na te gaan welke keuze hij uit het aanbod heeft gemaakt. En daar houdt het niet op: de boeken die een provenance (vorige eigenaar) gemeen hebben, kunnen weer bij elkaar worden gelegd, waarmee stukjes van andere zeventiende-eeuwse geleerdenbibliotheken die in de bibliotheek van Thysius terecht zijn gekomen kunnen worden gereconstrueerd. Hier volgt een beschrijving van de manier waarop Thysius het grootste deel van zijn collectie dankzij veilingen bijeen heeft gebracht.

Uit familiebezit

Op 12 juni 1635 werden de boeken van Jacobus Thysius geveild, een oudoom van Johannes Thysius. Hij had gedurende zijn werkzame leven de betrekking vervuld van bibliothecaris en secretaris van Maurits, de geleerde landgraaf van Hessen-Kassel (1572–1632), en vijf jaar lang was hij hoogleraar geschiedenis aan de universiteit van Marburg. Als zodanig had hij ook voor zichzelf een omvangrijke collectie boeken verzameld. Jacobus Thysius was in 1628 overleden, en

Afrekening met de opbrengst van de veiling van de boeken van Jacobus Thysius. Dit zijn twee pagina's met aankopen van Johannes, waaronder (rechts) vier manuscripten

om een schuld aan zijn familieleden te kunnen afbetalen werd na enkele jaren de beslissing genomen om zijn bibliotheek te verkopen. Christoffel Thijs, executeur testamentair van Thysius' vader Anthoni, nam het initiatief:

> Ick schrijve heeden aen M. Triruffius op Cassel, ende weijgere (bij dees gelegenheijt) om sijnen wissels van Rijxd[aalders] 131:– debets, hem noodigende om over te coomen, en de bibliotheck te vercoopen, op dat de erffgenamen van Ant. Thijs, haeren Rest van *f* 1918:12:12 daer aen moogen vinden.[84]

Mathias Triruffius was de schoonzoon van Jacobus Thysius, getrouwd met zijn dochter Sophia, en verantwoordelijk voor de afbetaling van de schuld. De afspraken werden in september bij een notaris in Leiden vastgelegd.[85]

Voor de verkoop van de boeken werd besloten de complete collectie naar Leiden te laten transporteren, om ze te laten veilen door de 'officina Elzeviriana', het bedrijf van de boekverkopers Abraham en Bonaventura Elzevier in Leiden. Bij deze gelegenheid werd een omvangrijke catalogus gedrukt, die op een paar punten afwijkt van wat destijds gebruikelijk was.[86] In de eerste plaats zijn de boeken niet alleen ingedeeld in rubrieken, maar bovendien geordend in alfabetische volgorde op auteursnaam.[87] Bij de rubrieksindeling is onderscheid gemaakt tussen de boeken in het Latijn en andere talen. De boeken in het Latijn zijn onderverdeeld in *libri theologici*, *juridici*, *medici*, en *philosophici et philologici*. Zij worden gevolgd door rubrieken voor de boeken in de Romaanse talen en het Nederlands (gemengd), de manuscripten, de ongebonden boeken, en de boeken in het Duits. Elke rubriek is bovendien ingedeeld naar formaat. Behalve de manuscripten en de ongebonden boeken zijn de boeken per rubriek op de beginletter alfabetisch geordend, dat wil zeggen dat alle auteurs van wie de naam met dezelfde letter begint in willekeurige volgorde bij elkaar staan.

De titelbeschrijvingen zijn bijzonder nauwkeurig; plaats en jaar van uitgave worden overal vermeld. Het is vooral opmerkelijk dat wanneer sprake is van een convoluut niet alleen de eerste titel staat beschreven, maar alle titels die behoren tot dezelfde band. Veilingcatalogi werden, zoals gezegd, over het algemeen zo eenvoudig en goedkoop mogelijk geproduceerd, maar dit exemplaar lijkt daarop een uitzondering te vormen. Het is mogelijk dat er al een beschrijving van de collectie beschikbaar was voordat de noodzaak tot het drukken van een veilingcatalogus ontstond. De oorspronkelijke eigenaar was tenslotte bibliothecaris.

Het laatste opvallende kenmerk van de catalogus is dat deze uit twee delen bestaat, een hoofddeel en een appendix. Het eerste deel omvat 1.372 titels, en het tweede 839. Beide onderdelen zijn ingedeeld naar de verschillende rubrieken, maar alleen het hoofddeel bevat de nauwkeurige titelbeschrijvingen. In de appendix past bijna iedere beschrijving op één enkele regel, en zijn plaats en jaar van uitgave meestal weggelaten. Bovendien zijn de boeken niet alfabetisch geordend. Waarschijnlijk zijn de titels uit het tweede deel niet afkomstig uit de bibliotheek van Jacobus Thysius. Deze veronderstelling wordt ondersteund door de inhoud van de catalogus, want een relatief groot aantal boeken komt in beide delen van de catalogus voor. Het is mogelijk dat de veilinghouder een verbod op het veilen van boeken uit zijn eigen voorraad heeft proberen te omzeilen door ze toe te voegen aan een veiling die wel was toegestaan. Vanwege het grote aantal boeken in de appendix, is het ook mogelijk dat het een complete bibliotheek betreft van een andere, anonieme eigenaar. De boekhandelaar kan in zo'n geval hebben verwacht dat de boeken onder de naam van de geleerde Jacobus Thysius meer geld zouden opbrengen.[88]

Via zijn grootmoeder (van moederszijde) Magdalena Thijs, die in 1622 was overleden, erfde Johannes Thysius een bedrag van *ƒ* 450 uit de nalatenschap van zijn oudoom. In plaats van een uitkering in contanten, gaven zijn voogden er de voorkeur aan voor dit bedrag boeken aan te kopen uit de bibliotheek van Jacobus Thysius. De oorspronkelijke rekening behorend bij deze aankoop, opgesteld door een Duitstalige klerk, bevindt zich nog altijd tussen de papieren van Thysius.[89] Alle aankopen zijn daarop terug te vinden, inclusief lotnummer, prijs en (verkorte) titelbeschrijving. In zijn kasboek heeft Thysius de rekening letterlijk overgeschreven.[90] Zijn aankopen zijn verdeeld over twee lijsten, waarvan de eerste bestaat uit 61 titels. Daaraan zijn nog vier manuscripten uit een bescheiden collectie van 32 'Antiquitates, monumenta & manu scripta, tum in charta tum pergameno' toegevoegd, volgens de aantekening in het kasboek: 'naet ophouden van de Auctio hier bij gedaen'.[91] De totale som van deze aankopen bedroeg *ƒ* 460, waarmee het bedrag waarop Thysius recht had volledig was besteed.[92] Daarna volgt een lijst van nog eens 121 titels, volgens Thysius in augustus 'naderhant gekoft als de resterende'.[93] Deze titels zijn afkomstig uit hetzelfde gedeelte van de veilingcatalogus als de eerste 61 aankopen. Waarschijnlijk gaat het om boe-

ken die op de eerste veilingdag onverkocht waren gebleven, maar hoewel de gemiddelde prijs van de aankopen uit de tweede lijst een stuk lager is dan die uit de eerste, zijn de boeken zeker niet altijd goedkoop of van mindere kwaliteit.[94] Op de lijsten zijn overigens geen boeken opgenomen uit de appendix van de veilingcatalogus.

Thysius' voogden hebben in totaal ter waarde van *ƒ* 727:4 boeken voor hem gekocht. De som is terug te vinden op een balans van de totale inkomsten en uitgaven in verband met de veiling, die is toegevoegd aan de rekening en allerlei interessante informatie bevat. De veiling bracht in totaal *ƒ* 3405:1 op. De kopers die grote bedragen hadden besteed, worden met name genoemd: Constantijn L'Empereur kocht boeken voor *ƒ* 40:18 en Antonius Thysius voor *ƒ* 153:5. Neef Christoffel Thijs, de initiatiefnemer van de veiling, besteedde *ƒ* 180:10. De Amsterdamse boekverkoper Hendrick Laurensz kon bij deze gelegenheid zijn assortiment uitbreiden voor een bedrag van *ƒ* 405:9. Ten slotte vermeldt de rekening de Amsterdamse burgemeester en bewindhebber van de West-Indische Compagnie Michiel Pauw, die voor *ƒ* 113:12 boeken kocht. Johannes Thysius was uiteindelijk de grootste afnemer van de boeken van Jacobus Thysius.

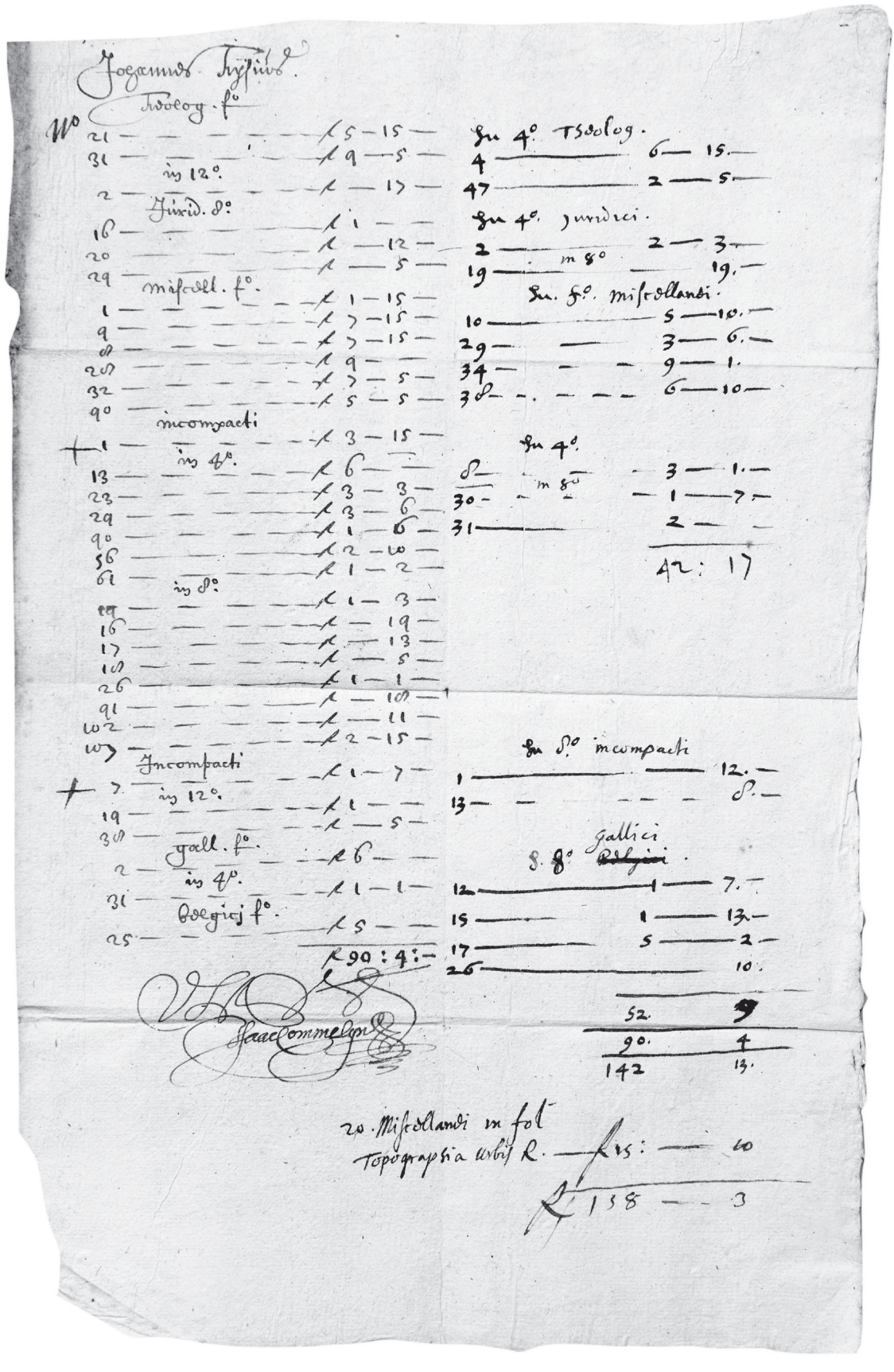
Het bedrijf van de Elzeviers kreeg voor de veiling, waarschijnlijk inclusief het drukken van de catalogus, een bedrag van *ƒ* 194:13, ruim 5,5 procent van de opbrengst.[95] In de rekening wordt het aantal verkochte boeken niet genoemd, en daardoor is niet duidelijk hoeveel boeken in de veilingcatalogus afkomstig zijn uit het bezit van Jacobus Thysius. Als de familie werd betaald voor alle 2.211 kavels zouden de boeken gemiddeld *ƒ* 1:1 per stuk hebben opgebracht, maar als alleen de opbrengst van de eerste 1.372 boeken in de rekening staat vermeld, is de gemiddelde prijs *ƒ* 2:10. Gezien de prijs die Johannes Thysius voor zijn aankopen betaalde – gemiddeld *ƒ* 3:18 per boek – lijkt het laatste het meest realistisch. Met de opbrengst van de veiling konden alle schulden van Jacobus Thysius worden afbetaald, en bleef er voor zijn schoonzoon nog een klein bedrag over.[96]

Van 1635 tot en met 1647, het jaar waarin Thysius meerderjarig werd, heeft hij zijn verzameling met een relatief bescheiden aantal boeken uitgebreid. Hij bezocht tot die tijd slechts twee andere veilingen, beide van overleden familieleden. Bij de eerste werd de bibliotheek van Johannes L'Empereur verkocht, één van de broers van Constantijn. Johannes L'Empereur had net als zijn broer een studie theologie in Leiden voltooid, maar was met zijn beroepskeuze veel minder ambitieus geweest. Na een reis van bijna vijf jaar langs verschillende Europese universiteiten vestigde hij zich in 1619 in de Republiek, waar hij een beroeping als predikant in Leiderdorp aanvaardde. Twee jaar later ging hij deze functie vervullen in Brielle, en in 1629 verhuisde hij voor de laatste keer om predikant te worden in de Kloosterkerk in Den Haag. In 1625 trouwde hij met Abigael Thysia, de dochter van Antonius Thysius. Hij overleed op 22 augustus 1637.[97]

Bij gebrek aan een veilingcatalogus is niet bekend wanneer de veiling heeft plaatsgevonden of hoe groot de collectie is geweest. Maar in het archief van Thysius bevinden zich twee rekeningen die wat meer duidelijkheid verschaffen. De eerste is van de Leidse boekverkoper Isaac Commelin, en bevat de afrekening van de boeken die Thysius op deze veiling heeft gekocht, compleet met catalogusnummers.[98] Op het papier staat verder alleen de naam van de boekverkoper, maar de prijzen van de boeken corresponderen met de aankopen die Thysius onder de naam van Johannes L'Empereur in zijn kasboek heeft genoteerd. Op de tweede rekening zijn de opbrengst en de kosten van de totale veiling in detail uitgeschreven, tot een totaalbedrag van *ƒ* 992:4.[99] Dit is het werk van een zwager van Johannes, die Constantijn L'Empereur op de hoogte wilde brengen van het verloop van zaken. Uit de rekening blijkt dat de boekverkoper Commelin voor de veiling een bedrag van *ƒ* 62:0:4 heeft gekregen, voor elke gulden van de opbrengst één stuiver en vier penningen, ofwel 6,25 procent. Commelin heeft ook de catalogus gedrukt, waarvoor hij van de weduwe van Johannes L'Empereur een vergoeding kreeg van *ƒ* 11:17:8.

Volgens de rekening moet de catalogus zijn inge-

Kwitantie van Isaac Commelin voor de aankopen van Johannes Thysius bij veiling van de boeken van Johannes L'Empereur

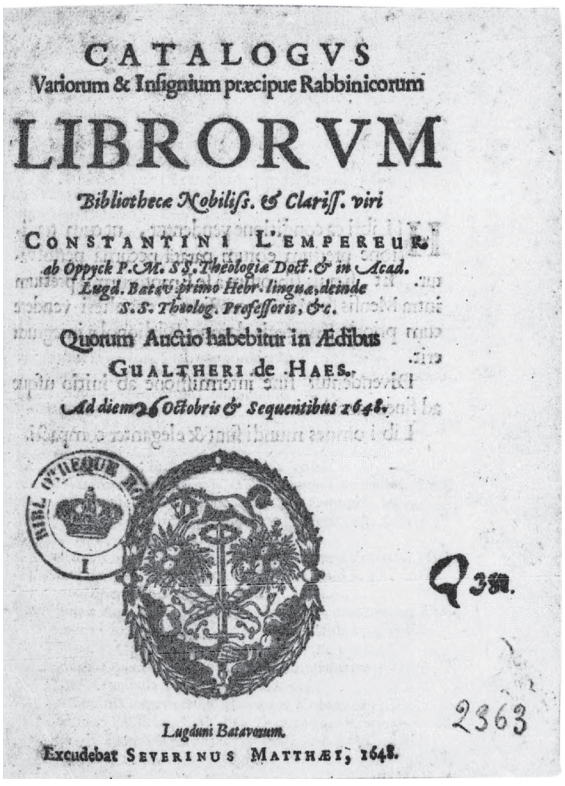

deeld in *libri theologici*, *juridici*, *miscellanei*, *Gallici* en *Belgici*. Bij elke rubriek is vermeld wat de opbrengst is geweest, maar niet het aantal geveilde boeken. Thysius kocht op deze veiling in totaal 51 kavels, voor een bedrag van *ƒ* 158:3. De gemiddelde prijs van zijn aankopen komt daarmee op *ƒ* 3:2. Slechts dertien daarvan kostten minder dan een gulden, en voor maar liefst veertien exemplaren betaalde hij meer dan *ƒ* 5. Hij had een duidelijke voorkeur voor de meer kostbare boeken, en daarmee kan de gemiddelde prijs die hij voor zijn boeken betaalde niet worden gebruikt als richtlijn voor de opbrengst van de totale veiling. Aangezien de catalogusnummers van de boeken op de rekening zijn bijgeschreven, is het in ieder geval zeker dat er die dag minimaal 416 boeken werden geveild, maar het is goed mogelijk dat de bibliotheek tussen de 600 en 700 kavels telde. Hiervan bleven slechts enkele boeken met een gezamenlijke prijs van *ƒ* 1:1 onverkocht. Ten slotte werd de waarde van drie andere exemplaren van de totale veilingopbrengst afgetrokken: een atlas, een Bijbel met annotaties van Abraham a Doreslaer en de concordantie van Stockle.[100] Waarschijnlijk waren dit de boeken die de weduwe uit de bezittingen van haar man wilde behouden. De veiling moet hebben plaatsgevonden na het overlijden van Johannes L'Empereur in augustus 1637, maar vóór het overlijden van Antonius Thysius in 1640, aangezien hij in de afrekening van de veiling nog genoemd wordt. Uit die periode zijn vier veilingen door de boekverkoper Isaac Commelin bekend, en het is mogelijk dat de boeken van Johannes L'Empereur aan één van deze veilingen zijn toegevoegd om meer kopers te trekken.[101] In ieder geval is de naam van L'Empereur in elk boek waarin hij die had geschreven doorgekrast, wat de boekverkoper kan hebben gedaan om elke verwijzing naar de daadwerkelijke vorige eigenaar te verwijderen.[102]

Over de tweede veiling die Thysius bijwoonde voordat hij meerderjarig werd, is weinig bekend. In het kasboek wordt de opsomming van de aankopen voorafgegaan door de regel 'register van de boeken uut de Auctio van Snellius (4 December 1643)'.[103] Thysius had in Alkmaar familie met die naam en hij correspondeerde zo nu en dan met zijn neef Godefridus Snellius.[104] Diens vader was Adrianus Snellius, een predikant te Alkmaar die overleed in 1649, dus het is mogelijk dat de eigenaar van de boeken de grootvader van Godefridus is geweest.[105] Thysius heeft ook van deze veiling een rekening bewaard, maar behalve de prijzen en catalogusnummers bevat het document weinig aanvullende informatie over de veiling zelf.[106] Volgens deze rekening was de veiling ingedeeld in (onder meer) de rubrieken *libri miscellanei*, *mathematici* en *musici*. Het aantal boeken dat geveild werd moet gezien de catalogusnummers in ieder geval groter geweest zijn dan 382. Thysius kocht er zeventien boeken voor *ƒ* 43:14, met een gemiddelde prijs van *ƒ* 2:11 per boek.

Enkele jaren later, op 1 juli 1648 overleed Thysius' voogd Constantijn L'Empereur. Op 26 oktober en de daaropvolgende dagen werd zijn bibliotheek geveild, in de winkel van de boekverkoper Wolter de Haes en met behulp van een door Severijn Matthysz gedrukte veilingcatalogus.[107] In totaal werden er 1.024 boeken geveild, verdeeld over negen rubrieken. De *libri theologici* zijn veruit in de meerderheid, waarbij onderscheid is gemaakt met de *libri Hebraici et rabbinici*, samen 499 boeken. Dan volgen nog 243 *libri miscellanei* en 41 *libri juridici*. De boeken in andere talen dan het Latijn zijn onderverdeeld in *libri Anglici* (27), *Gallici* (35), *Hispanici et Italici* (5) en de *Nederduytsche boecken* (49). Daarna volgt een appendix met 102 boeken, en 23 *libri musici*.

Dankzij de papieren uit de nalatenschap van L'Empereur die in het archief van Thysius bewaard zijn gebleven, is ook van deze veiling meer bekend dan wat er in de catalogus is afgedrukt. In L'Empereurs 'Grooten Boeck' over de periode 1647–1650 is de afrekening van de verkoop opgenomen.[108] Deze afrekening heeft plaatsgevonden op 25 november 1648, een maand na de veiling. De totale opbrengst bedroeg *ƒ* 4163:7. Van dit bedrag waren de kosten die bij deze gelegenheid werden gemaakt afgetrokken. Daartoe behoorden zestien stuivers, betaald op 13 augustus voor het verzoek aan het gerecht van Leiden om toestemming voor het houden van deze vei-

CATALOGVS
Variorum & Insignium præcipue Rabbinicorum
LIBRORVM
Bibliothecæ Nobiliss. & Clariss. viri
CONSTANTINI L'EMPEREUR
ab Oppyck P.M. SS. Theologiæ Doct. & in Acad.
Lugd. Batav. primo Hebr. linguæ, deinde
S.S. Theolog. Professoris, &c.
Quorum Auctio habebitur in Ædibus
GUALTHERI de HAES.
Ad diem 26 Octobris & Sequentibus 1648.
Lugduni Batavorum.
Excudebat SEVERINUS MATTHÆI, 1648.
Q 388.
2363

Veilingcatalogus van de bibliotheek van Constantijn L'Empereur

ling, en *ƒ* 3 voor de drie 'opsienders', als vergoeding voor het nazien van de catalogus.[109] Het vervoeren van de boeken van het huis op de Papengracht naar de winkel van De Haes op de Houtstraat kostte *ƒ* 2:10. Voor het opstellen van een catalogus werd *ƒ* 3:15 betaald aan de schrijvers, en de veilinghouder kreeg een stuiver voor elke gulden van de opbrengst (vijf procent), in totaal een bedrag van *ƒ* 208:4. Ten slotte heeft de naaste familie van L'Empereur, waarschijnlijk zijn vrouw of zijn dochter, nog voor *ƒ* 34:2 aan boeken uit de veiling voor zichzelf gehouden. Ook dat bedrag werd van de veilingopbrengst afgetrokken. De netto-opbrengst bedroeg daarmee *ƒ* 3911.

Het grootste deel van dat bedrag was in december van 1648 uitbetaald aan de weduwe, maar het duurde nog tot halverwege 1650 voordat zij al het geld had ontvangen. Bij de laatste uitbetalingen behoort het geld dat de boeken hadden opgebracht die na de veiling niet waren opgehaald en opnieuw moesten worden verkocht. Het lijkt onwaarschijnlijk dat met het verkopen van die boeken zo lang werd gewacht, maar er kan sprake zijn geweest van bijzondere omstandigheden. De hebraïst Samuel Bochart uit Caen, door wie Thysius en Job Ludolf tijdens hun reis door Frankrijk zo gastvrij waren ontvangen, was een goede vriend van L'Empereur geweest. Dankzij Thysius of Ludolf had Bochart een exemplaar van de veilingcatalogus in handen gekregen, en door hun bemiddeling kon hij een aantal boeken uit het bezit van L'Empereur aanschaffen.[110] De betaling voor de boeken zou worden verzorgd door een andere vriend van Bochart, de toenmalige Leidse hoogleraar theologie Friedrich Spanheim. In december 1648 bracht Ludolf opnieuw een bezoek aan Bochart, en in zijn brief aan Thysius verzocht hij hem na te gaan of Spanheim de betaling inmiddels had verricht en of de boeken al naar Frankrijk verzonden waren. Ofwel het gebrekkige contact per brief tussen Frankrijk en de Republiek, of nalatigheid bij het nakomen van de afspraken en later het overlijden van Spanheim zorgden ervoor dat de betaling en de verzending van de boeken eindeloos werden uitgesteld. Pas in juni 1650 schreef Thysius naar Ludolf: 'quant aux livres de Mr Bochardt, cela est envoye et paye'.[111] In dit geval heeft de weduwe L'Empereur genoegen genomen met de uitgestelde betaling, en zijn deze boeken niet opnieuw verkocht.

Van de kopers is nog één andere persoon bij naam bekend: Allard Uchtman, in 1647 opvolger van Constantijn L'Empereur als hoogleraar Hebreeuws aan de Leidse universiteit. Zijn naam komt tweemaal voor op de afrekening in het grootboek van L'Empereur. Hij kocht voor een bedrag van *ƒ* 417:5 boeken in opdracht van de Franeker Academiebibliotheek, en vervolgens besteedde hij nog *ƒ* 127:10 aan boeken voor zijn eigen collectie.[112] Hoewel hij door zijn professionele interesse voor de theologische en Hebreeuwse boeken veel belangstelling zal hebben gehad voor de boeken van L'Empereur, was hij niet de grootste particuliere koper. Johannes Thysius besteedde meer dan tweemaal zoveel geld, *ƒ* 277:11 voor 72 boeken.[113] Dat is gemiddeld *ƒ* 3:17 per boek. Hoewel dit al een hoog bedrag is, moet L'Empereur een bijzonder groot

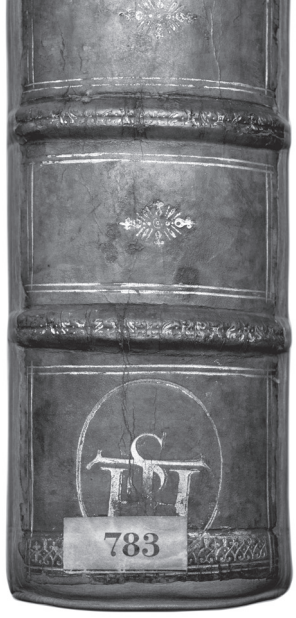
aantal kostbare boeken in zijn bezit hebben gehad, want over de gehele veiling was de gemiddelde prijs maar liefst *f* 4:1.

Ten tijde van deze veiling was Thysius nog maar kortgeleden teruggekeerd van zijn Grand Tour. Onderweg had hij prachtige bibliotheken bezocht, onder meer die van Mazarin in Parijs, en de Bodleian Library in Oxford. Hij had gezien en bewonderd wat de ware boekenverzamelaar tot stand kon brengen. Toen Constantijn L'Empereur overleed, was het onvermijdelijk dat diens bibliotheek zou worden verkocht. Thysius had jarenlang onder zijn dak gewoond en kunnen genieten van zijn uitgebreide collectie, vol kostbare boeken. Het vooruitzicht dat dat allemaal zou verdwijnen kan bepalend zijn geweest bij de beslissing zelf zo'n bibliotheek te verzamelen: om te behouden wat hem dierbaar was geworden, en om het voorbeeld van L'Empereur te volgen.

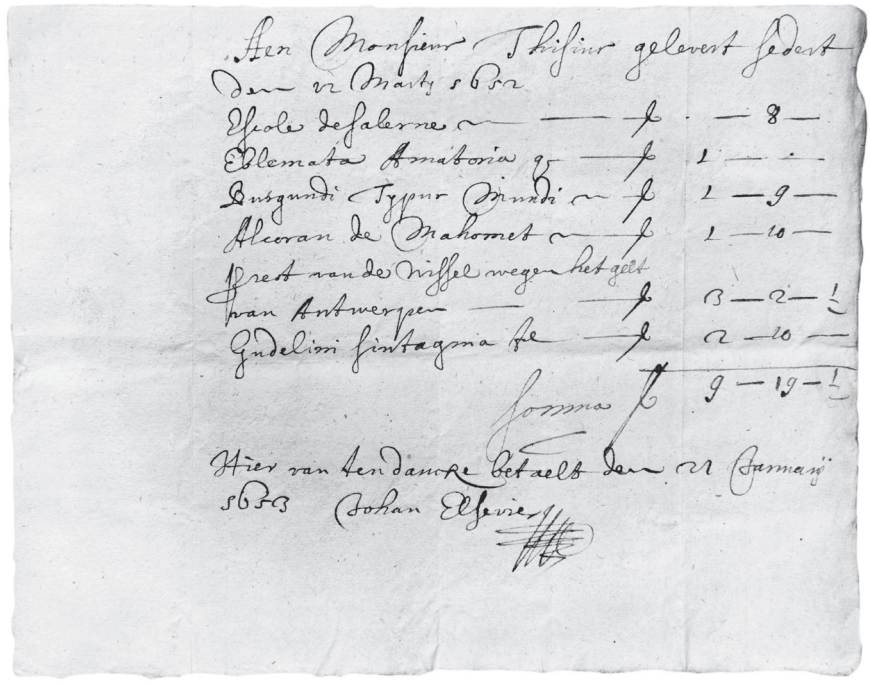
De boekverkopers

Net als L'Empereur was Thysius een vaste klant van de boekverkoper Wolter de Haes. Zijn winkel was gevestigd in de Houtstraat, om de hoek van de Papengracht, niet ver van het huis van L'Empereur. Thysius kocht al boeken bij De Haes in 1635, en bleef dat zijn hele leven doen, getuige een ononderbroken serie rekeningen die hij gedurende die periode ontving. Het is waarschijnlijk dat Constantijn L'Empereur regelmatig boeken bij De Haes kocht en dat Thysius deze gewoonte gaandeweg van hem heeft overgenomen. Na het overlijden van L'Empereur heeft de veiling van diens bibliotheek dan ook plaatsgevonden in de winkel van De Haes. Maar daarnaast waren er nog andere betrekkingen tussen deze boekverkoper en de familie van Thysius. De Haes was in de eerste plaats een boekverkoper en boekbinder, maar in de loop der jaren heeft hij ook een klein aantal academische geschriften gedrukt, of laten drukken.[114] De vijf publicaties die verschenen onder zijn naam in de periode tussen 1630 en 1641 zijn allemaal geschreven door Antonius jr. of Franciscus (François) Thysius, zonen van Antonius Thysius. Uiteindelijk zou Wolter de Haes in 1654 custos worden van de opnieuw ingerichte universiteitsbibliotheek van Leiden, waar Antonius Thysius jr. als bibliothecaris was aangesteld.[115] Die heeft hem ongetwijfeld voorgedragen voor deze betrekking.

Volgens de boekverkopersrekeningen kocht Johannes Thysius bij De Haes nauwelijks kostbare boeken.[116] Op de oudste rekeningen staan veel school- en studieboeken, klassieke teksten in veelgebruikte edities en in handzame kleine formaten, in prijs variërend van een paar stuivers tot een paar guldens. Daarnaast was De Haes leverancier van pennen, inkt, papier en allerlei andere praktische zaken. Op latere rekeningen staan vooral titels waarvan de genoemde prijs niet overeenstemt met wat Thysius in zijn kasboek heeft genoteerd, en die soms zelfs aantoonbaar afkomstig zijn van een veiling. Uit de sporadische toelichting van De Haes blijkt dat het hier niet gaat om aankopen, maar om boeken die Thysius heeft laten binden of decoreren: 'voor vergulden'; 'boeck in schapen gebonden'; 'fol. in leer'; 'voor planeren en uutwateren'. Inspectie van de bewuste boekbanden laat zien aan welke vormgeving Thysius de voorkeur gaf.[117] De boeken in folioformaat hebben een degelijke band van perkament of leer. De perkamenten banden zijn aan de randen en in het centrum blindgestempeld, en kunnen met groene zijden linten worden dichtgeknoopt. Voor de leren banden is lichtbruin kalfsleer gebruikt, gestempeld met een smalle gouden rand en kleine bloemfiguurtjes in de hoeken. Kleinere formaten zijn over het algemeen in eenvoudig glad perkament gebonden met een omgeslagen rand aan de zijde waar het boek wordt geopend, ter bescherming. Een van de uitzonderingen is de reeks Republieken van Abraham en Bonaventura Elzevier en andere uitgevers, landenbeschrijvingen in het Latijn in een klein formaat en vanaf het moment van hun verschijnen een geliefd verzamelobject; die zijn in goudgestempeld kalfsleer gebonden.[118] Onder aan de rug van de boekbanden liet Thysius zijn monogram aanbrengen, afhankelijk van het formaat gestempeld in goud met een groot of klein stempel. In zijn kasboek is voor het jaar 1650

Monogram van Johannes Thysius, in goud op de rug van een boekband gestempeld

‣ Kwitantie van boekverkoper Johan Elzevier, 21 januari 1653

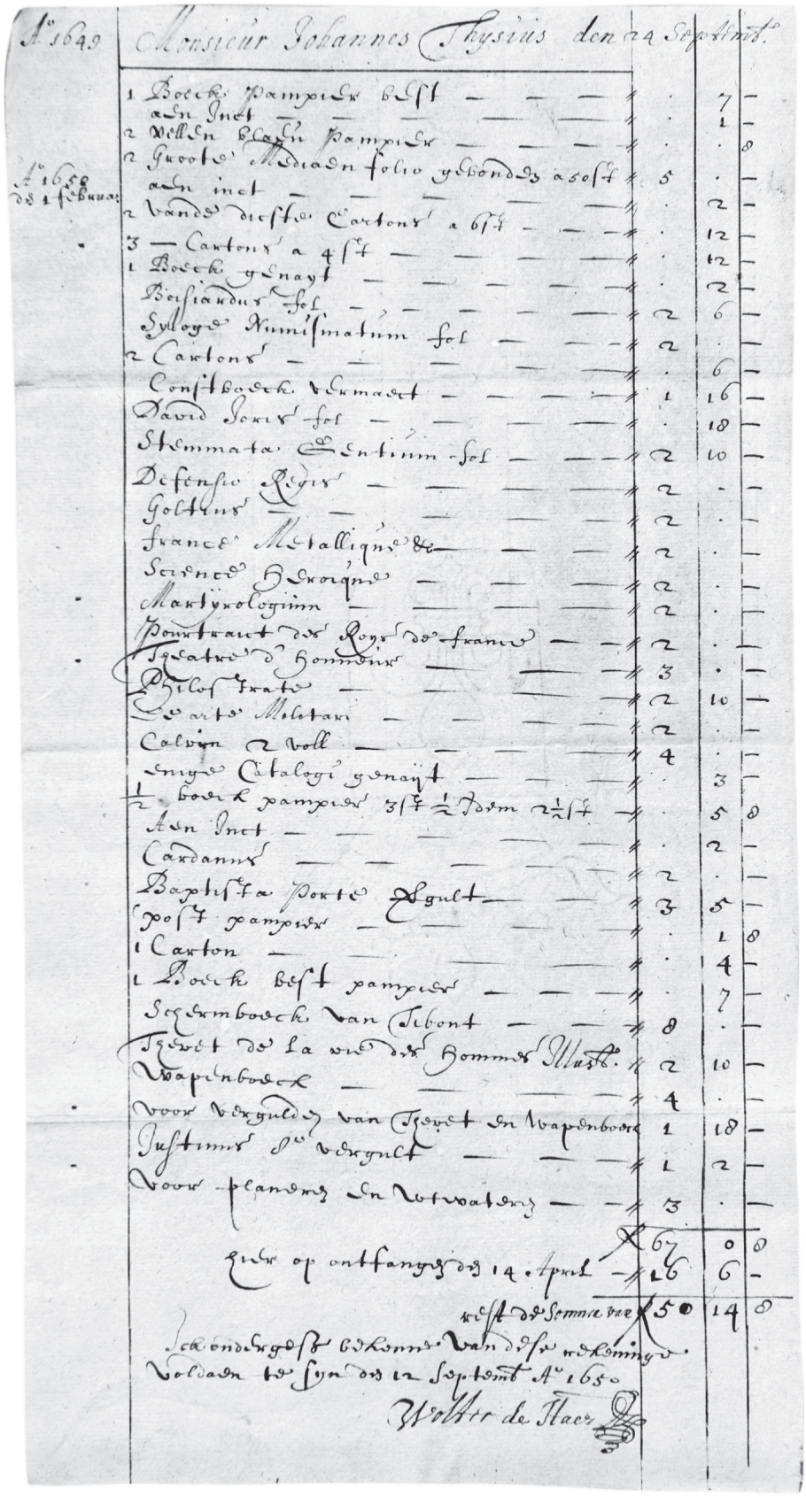
sprake een kostenpost van *f* 20 'voor mercken van boecken met gout op de rugs'.[119] Zeker 85 boeken in de Bibliotheca Thysiana zijn door Wolter de Haes ingebonden.

Slechts één van de boekverkopersrekeningen in Thysius' administratie is niet van Wolter de Haes afkomstig, maar van Johan Elzevier.[120] Thysius moet ook met de boekhandelaars uit de familie Elzevier een goede relatie hebben onderhouden. Hij zal met hen hebben kennisgemaakt toen de veiling van de bibliotheek van Jacobus Thysius in 1635 door de Elzeviers werd verzorgd. In 1646 verbleef Thysius in Rouen tijdens zijn Grand Tour, waar hij een Elzevier heeft ontmoet, vermoedelijk Daniel.[121] Die woonde destijds bij de boekhandelaar Pierre le Petit in Parijs, wiens adres door Thysius in zijn reisjournaal is genoteerd. Ook zijn bezoek aan de bibliotheek van kardinaal Mazarin in 1648 vond plaats in diens gezelschap.[122] Bonaventura wordt in Thysius' papieren tweemaal genoemd als reisgenoot,[123] totdat Thysius ten slotte in november 1652 in een brief aan Ludolf moest melden dat hij en zijn neef Abraham dat jaar waren overleden aan de pest:

> [...] toutes les villes sont touchees d'un commun interest des pestes qu'elles souffrent par la mort de tants de gens de bien. Comme dans la ville de Leyden il y a Mr L'Empereur, le Professeur Scotanus Henricus, la femme de Profess. Vossius, les deux Elsevirs, Bonaventur et Abraham, qui ont fait comme place chacun a leurs fils, Jean et Daniel, qui les sont succedé.[124]

Er zijn maar vier titels waarvan Thysius in het kasboek heeft geschreven dat ze bij Elzevier zijn aangeschaft.[125] Het zijn drie delen uit de *Opera omnia* van de zoöloog Ulisse Adrovandi, over reptielen, monsters en fossielen; en een verslag van een pelgrimstocht naar het Heilige Land, gemaakt aan het einde van de zestiende eeuw door de Utrechter Jan Kootwijk.[126] Verder heeft hij op 14 april 1650 nog een aantekening gemaakt dat hij voor *f* 70 boeken had gekocht bij Elzevier, maar zonder specificatie.[127]

Deze gegevens zijn zo schaars en fragmentarisch, dat ze geen juiste indruk kunnen geven van de relatie die Thysius onderhield met de boekverkopers in Leiden. Dat een aantal van hun rekeningen bewaard

Kwitantie van boekverkoper Wolter de Haes, 24 september 1649

is gebleven, wil nog niet zeggen dat dit álle boekverkopersrekeningen zijn die Thysius ooit heeft gekregen. Waarschijnlijk gooide hij de meeste weg nadat hij de inhoud ervan in zijn kasboek had overgeschreven.[128] Omgekeerd zal het ook zijn voorgekomen dat nieuwe aankopen waarvan geen rekening meer voorhanden was om die reden niet in het kasboek terechtgekomen zijn. Het is onmogelijk dat Thysius zonder de inspanningen, hulp en het advies van boekverkopers enkele duizenden boeken kon verzamelen. Ook in het hypothetische geval dat hij enkel kocht op veilingen, zal hij die boekverkopers daar hebben aangetroffen als veilingmeesters.

Eenmaal, andermaal

Een paar maal staat in de rekeningen van Wolter de Haes dat hij voor Thysius 'enige catalogi genaijt' heeft, of zich liet betalen 'voor enige catalogi'.[129] Het kan niet anders dan dat het hier gaat om veilingcatalogi. Helaas zijn ze niet in de Bibliotheca Thysiana bewaard gebleven, maar er zijn wel exemplaren voorhanden in andere bibliotheken.[130] Dat Thysius' gewoonte om veilingen te bezoeken mede daardoor zo goed gedocumenteerd is, kan het gebrek aan gegevens over andere transacties die hij via boekhandelaren heeft verricht enigszins goedmaken.

De lijst met aankopen in het kasboek die volgt op de boeken uit de veiling van de bibliotheek van Constantijn L'Empereur, is opnieuw afkomstig van een veiling. Het betreft de boeken van de arts Christiaan Rompf, die was overleden in 1645.[131] Rompf was lijfarts geweest van koning Frederik v van Bohemen, en later van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik. In die positie had hij lange tijd in de kringen rond het hof doorgebracht en zich onder meer beziggehouden met het verzamelen van boeken. In het gerechtsdagboek waarin aangetekend staat dat op 21 augustus 1648 toestemming werd verleend voor de veiling wordt gesproken van 'een seer curieuse en treffelijcke bibliotheecq, bestaende meest in rare medecijn boecken'.[132]

De boeken werden verkocht door de Leidse boekverkoper Franciscus Hackius in de Pieterskerk-choorsteeg. De veiling werd verspreid over drie dagen, zoals te lezen is op de titelpagina van de catalogus die eveneens door Hackius werd gedrukt.[133] Net als de veiling bestaat de catalogus uit drie delen: *libri theologici*, *libri medici* en *libri philosophici, philologici et miscellanei*. Deze boeken werden respectievelijk geveild op 31 oktober, 4 november en 18 november 1648, nog geen maand na de verkoop van de boeken van Constantijn L'Empereur. In totaal werden er 1507 boeken verkocht, waarvan Thysius er 66 heeft aangeschaft. Hij ging niet naar de veiling van de *libri theologici*, maar bezocht alleen de laatste twee veilingdagen. In totaal besteedde hij *ƒ* 275:3, gemiddeld *ƒ* 4:3 per boek. Daaronder bevond zich een groot aantal bijzonder kostbare werken, zoals de eerste negen delen van de al genoemde *Historia naturalis* van Ulisse Aldrovandi, die hij kocht voor *ƒ* 81, de *Thesaurus Graecae linguae* van Henricus Stephanus en de *Latinae linguae thesaurus* van Robertus Stephanus, respectievelijk voor *ƒ* 36:10 en *ƒ* 29, en de serie volkenkundige werken van de Frankfurtse uitgever De Bry, *Americae partes* XIII tezamen met *Indiae orientalis partes* XI, voor maar liefst *ƒ* 70:10. Allemaal kwalitatief hoog aangeschreven en prachtig uitgevoerde naslagwerken.

Tussen de twee laatste veilingdagen op 4 en 18 november werd nog een veiling gehouden waarbij Thysius aanwezig was. Op 7 november werden de boeken van Jeremias Bastinck verkocht, eerst vanaf 1611 predikant te Maasdam, en vanaf 1620 tot zijn dood in 1646 te Strijen. Zijn vader had vijftig jaar eerder korte tijd de positie van regent van het Statencollege van de Leidse universiteit vervuld, naast zijn aanstelling als professor ordinarius in de theologie. Het streven naar een zo hoog mogelijke opbrengst kan de reden zijn geweest om de bibliotheek juist in Leiden te laten veilen. In de veilingcatalogus staan slechts 465 boeken, waarvan 309 in de rubriek *theologici*, en 156 in *miscellanei*.[134] De interesse van Thysius voor deze bibliotheek was niet bijzonder groot, hij kocht er slechts drie boeken, voor een bedrag van *ƒ* 3.[135] Dat hij de veiling toch heeft bijgewoond, is waarschijnlijk omdat Thysius' vaste boekverkoper Wolter de Haes optrad als veilingmeester. De biblio-

theek van Christiaan Rompf had in deze weken allereerst zijn aandacht. Na afloop van die veiling kocht Thysius overigens nogmaals zeven boeken die oorspronkelijk tot de collectie van Rompf hadden behoord van zijn neef Antonius Thysius.[136]

Dankzij het kasboek is de herkomst, inclusief datum van aanschaf en prijs van nagenoeg ieder boek dat door Thysius tussen 1635 en 1648 is gekocht bekend. Vanaf januari 1649 heeft hij bij de titels in zijn kasboek nog geruime tijd een datum en plaats van aankoop genoteerd, maar regelmatig niet meer dan een van beide. In april 1650 is hij ook daarmee opgehouden. Het is voorstelbaar dat het door de enorme hoeveelheden boeken die Thysius in 1649 en vooral in 1650 kocht in praktisch opzicht bijna onmogelijk werd deze informatie nog in het kasboek op te nemen. Door de nieuwe verplichtingen die de zorg voor zijn kapitaal en zijn familie met zich meebrachten, zal het hem hebben ontbroken aan de tijd om elke titel onmiddellijk na aanschaf te noteren. Enkele bezoeken aan veilingen na 1650 kunnen nog worden geïdentificeerd, maar dat Thysius zijn aankopen steeds minder vaak in de volgorde waarin ze in de catalogus worden genoemd heeft opgeschreven, geeft aan dat de nauwkeurigheid waarmee hij voorheen zijn administratie bijhield niet meer te handhaven was. Hij had het gewoon te druk.

Thysius heeft zijn bibliotheek in april 1649 meerdere malen uitgebreid, onder meer op 24 april 'in de Auctie tot Hercules' en op 28 april 'in de auctie tot Lopes'.[137] De boekverkopers die worden bedoeld zijn Pieter Hercules en David Lopez de Haro. In het gerechtsdagboek van de stad Leiden is vastgelegd dat er voor verschillende veilingen in deze periode toestemming is verleend, maar daarbij wordt de betrokken boekverkoper niet altijd vermeld. Aangezien de veiling bovendien enkele dagen of soms maanden daarna heeft plaatsgevonden, zijn deze gegevens niet altijd met de aantekeningen van Thysius in verband te brengen. Op 5 mei kocht Thysius opnieuw boeken bij Hercules, en op 13 mei bezocht hij de veiling van de boeken van Maurice Agache, een Waals predikant uit Leiden.[138] In de daaropvolgende zomer kocht hij boeken op de veiling van de bibliotheek van ene Petrus Coddaeus, die, volgens een notitie in twee van zijn boeken, arts moet zijn geweest.[139] De aantallen aankopen zijn over het algemeen bescheiden, meestal niet meer dan een tiental boeken tegelijk. Over de periode van januari tot en met september 1649 kocht hij in totaal 160 boeken voor een bedrag van *ƒ* 518:16, gemiddeld *ƒ* 3:5 per boek.

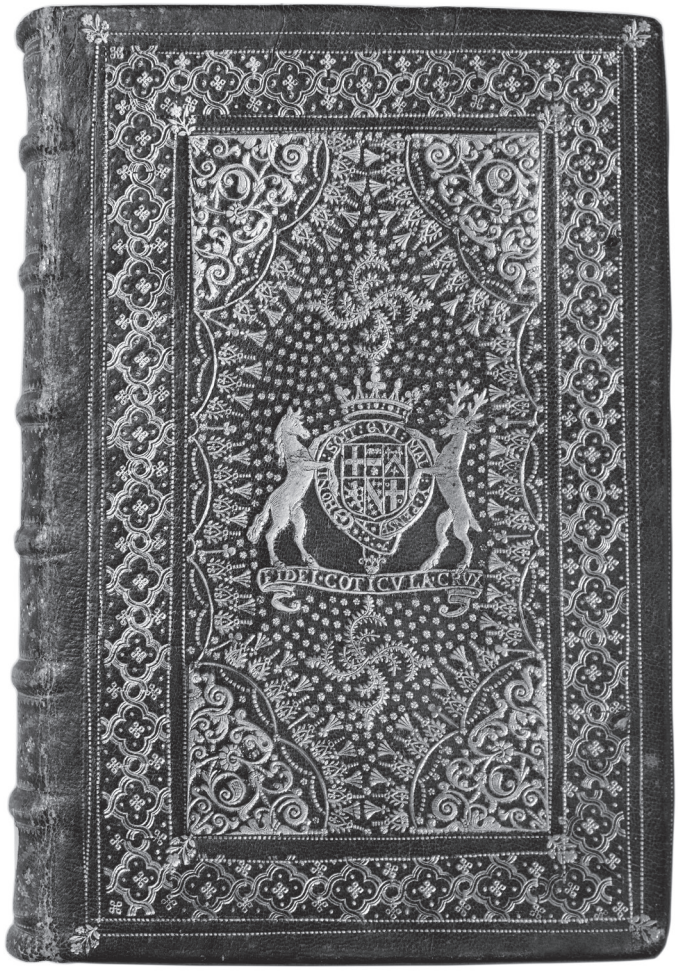
Daarmee was de ruimte in het kasboek die oorspronkelijk voor de bibliotheek was gereserveerd vol. Een kleine honderd folia verder wordt de lijst met titels voortgezet onder het opschrift 'Reeckeningh van Boecken'.[140] De aantekeningen van Thysius op die pagina geven geen duidelijkheid over de herkomst van de boeken, maar de aankopen moeten zijn gedaan in het najaar van 1649. Niet minder dan 35 titels op deze pagina zijn terug te vinden in een veilingcatalogus die uit deze periode bewaard is gebleven, genoteerd in dezelfde volgorde waarin ze zijn geveild.[141] Deze veiling was georganiseerd door de boekverkoper Abraham Elzevier, en vond plaats op 25 oktober in de Zaal te Den Haag. De oorspronkelijke eigenaar van de boeken is onbekend, maar het opvallend grote aandeel van boeken in het Engels, en het nagenoeg ontbreken van boeken in het Nederlands en het Duits doet vermoeden dat de bibliotheek uit Engeland afkomstig is.

De veiling vond plaats enkele maanden na een beslissende fase in een Engelse burgeroorlog die geresulteerd had in de terechtstelling van koning Karel I en het uitroepen van de republiek. Vele aanhangers van de Engelse koning moesten het land ontvluchten.[142] Misschien was de eigenaar door zijn vlucht genoodzaakt een gedeelte van zijn bezittingen te verkopen.[143] Dat lijkt te worden bevestigd door de aanwezigheid van minstens twee boeken met een Engelse provenance onder Thysius' aankopen uit deze veiling. De boekband van *Vindiciae ecclesiae Anglicanae* van Francis Mason is gedecoreerd met het familiewapen van George Villiers (1592–1628), hertog van Buckingham en een vertrouweling van koning Karel I.[144] De tweede provenance is ouder, en nog indrukwekkender. Het betreft het *Astronomicum*

caesareum van Petrus Apianus, een boek waarin de positie en beweging van hemellichamen aanschouwelijk wordt gemaakt met behulp van draaibare papieren schijven ('volvelles'), die prachtig zijn geïllustreerd en ingekleurd. Het is misschien wel het mooiste en meest luxe vormgegeven wetenschappelijke boek dat ooit is gemaakt. De auteur heeft dit exemplaar in 1544 aangeboden aan de Engelse koning Hendrik VIII, wiens wapen en initialen 'H.R.' in goud op de boekband zijn gestempeld.[145]

Ondanks dat de inhoud van de catalogus in de titel als 'voortreffelijk' wordt aangeprezen, wat suggereert dat het hier bijzonder waardevolle boeken betreft, is er aan de uitvoering van de catalogus opvallend weinig aandacht besteed. Een indeling naar onderwerp ontbreekt; de omvangrijke bibliotheek van 2.049 titels is slechts naar formaat en taal geordend. Alleen de handschriften, 119 in totaal, zijn in een aparte rubriek ondergebracht. De titels zijn verkort weergegeven, en alleen bij de boeken in folio wordt de plaats en het jaar van uitgave vermeld. Thysius kocht 35 boeken uit deze bibliotheek voor een bedrag van *ƒ* 102:12, met een gemiddelde prijs van *ƒ* 2:19.

Het bijwonen van veilingen bleef de belangrijkste manier voor Thysius om zijn boekenbezit uit te breiden. Zijn administratie vermeldt binnen een maand na de bovengenoemde veiling een bezoek aan twee andere veilingen. De eerste is niet te identificeren, maar de tweede betreft opnieuw een particuliere bibliotheek. Op 14 mei 1649 was de Leidse hoogleraar theologie Friedrich Spanheim overleden, en op 23 september kreeg zijn weduwe Charlotte du Port toestemming van het gerecht van de stad om zijn boeken te laten veilen.[146] Twee maanden later, op 22 november 1649, was het zover. Misschien was Spanheim net als L'Empereur vaste klant van de boekverkoper Wolter de Haes, want de veiling vond plaats in diens winkel.[147] De catalogus is gedrukt door Severijn Matthysz, en telt 1568 boeken.[148] De Latijnse boeken zijn ingedeeld in *libri theologici en miscellanei*, 1095 in totaal, gevolgd door aparte rubrieken voor de moderne talen en de ongebonden boeken.

Boekband met het familiewapen van George Villiers (1592–1628), hertog van Buckingham

Thysius kocht er 23 boeken voor *f* 64:1, gemiddeld *f* 2:16 per boek.

In dit geval bestaat er geen twijfel over dat Thysius de voormalige bezitter van de boeken die hij kocht heeft gekend. Spanheim was in 1642 door de universiteit aangesteld als opvolger van Antonius Thysius sr., een positie waarvoor ook Constantijn L'Empereur kandidaat was geweest. Vijf jaar later kwam opnieuw een plaats voor een hoogleraar aan de theologische faculteit vrij, en dit keer werd deze wel aan L'Empereur gegeven.[149] Spanheim zal in de jaren die volgden regelmatig in het huis waar ook Thysius woonde te gast zijn geweest. Toen Thysius voorbereidingen trof voor zijn Grand Tour, kreeg hij dankzij de bemiddeling van L'Empereur ook van Spanheim introductiebrieven, waarmee hij toegang kreeg tot de huizen van bevriende geleerden in het buitenland. Spanheim was een geleerde die behoorde tot dezelfde academische kringen als de familie van Thysius, en hij was bovendien net als Thysius de bezitter van een omvangrijke bibliotheek. Desondanks is er geen spoor te vinden van contact met Spanheim, of na zijn dood met anderen over de op handen zijnde veiling van diens boeken.

In het voorjaar van het jaar 1650 waren de veilingen in Leiden zo talrijk dat Thysius bijna nergens anders tijd voor kan hebben gehad: overal moest hij aanwezig zijn. Het begon op 14 februari 1650, toen Abraham Commelin in Leiden 'een cleijn partijken boucken waer toe den suppliant bij seeckere goet vrient is versocht' veilde, waarvoor hij een paar weken eerder met enige moeite toestemming voor had weten te krijgen.[150] Thysius kocht er een dertiental kleine boeken, bijna allemaal in het Nederlands en het Frans. In maart werden twee geleerdenbibliotheken onder de hamer gebracht. De eerste was de nalatenschap van de arts Johannes Walaeus, vanaf 1647 hoogleraar in de geneeskunde te Leiden, die werd geveild door boekverkoper Adriaen Wijngaerden op 21 maart.[151] In totaal werden er 1036 boeken verkocht, waarvan slechts acht aan Thysius, voor een bedrag van *f* 15:9.[152] De tweede geleerdenbibliotheek had toebehoord aan Jesaias du Pré, predikant in de Waalse kerk te Leiden. Deze veiling vond plaats onder leiding van Franciscus Hackius, op 30 maart.[153] Uit de collectie van 1.133 exemplaren kocht Thysius er vijftien voor *f* 47:14.

In april waren er opnieuw twee belangrijke veilingen, gelet op het aantal boeken dat Thysius er kocht en de prijzen die hij ervoor betaalde veel belangrijker dan de twee voorgaande. Op 4 april werd een veiling georganiseerd door de Haagse boekverkoper Johannes Verhoeve, die plaatsvond in de zaal op het Binnenhof. Omdat het niet mogelijk was om de 1.514 boeken op één dag te veilen, moest Thysius een paar dagen in de stad blijven om de hele veiling te kunnen bijwonen. In de administratie van zijn onkosten noteerde hij: 'Gegaen naer Den Haech op de Auctie die Verhoeven hil [hield], gebleven tot den 7 Aprilis, verteert *f* 11:6'.[154] Mogelijk heeft hij de gelegenheid gebruikt om nog wat andere zaken te regelen en inkopen te doen, want hoewel hij bij deze veiling in totaal een bedrag van *f* 342:9 besteedde, liepen zijn uitgaven tijdens het verblijf op tot *f* 405.[155]

De catalogus vermeldt niet wie de oorspronkelijke eigenaar van de boeken is geweest, maar gezien een aantekening van Thysius is het mogelijk dat hij Oldenburgh heette.[156] In een paar boeken die Thysius op deze veiling kocht is de naam van de vorige eigenaar met zorg geschrapt.[157] Net als in Leiden was het in Den Haag alleen toegestaan bibliotheken van overleden inwoners te verkopen. Wellicht was de eigenaar van de boeken nog in leven, of was hij niet uit Den Haag afkomstig, en probeerde Verhoeve het verbod op de verkoop te omzeilen door identificatie van de eigenaar onmogelijk te maken. Toch was zijn naam bij de kopers blijkbaar wel bekend. De boeken die per opbod werden verkocht zijn in de catalogus verdeeld over zes rubrieken. De 948 boeken in het Latijn zijn ondergebracht bij de *libri theologici* en de *libri miscellanei*. Daarna volgen 295 boeken in het Frans, 265 in het Spaans en Italiaans, 20 in het Engels en ten slotte 86 in het Nederlands en Duits. Thysius kocht in totaal 66 boeken, met een bijzonder hoge gemiddelde prijs van *f* 5:4 per stuk. Onder de aanko-

Twee pagina's uit de vier evangeliën in het Arabisch met illustraties van Antonio Tempesta, 1590–1591

pen bevindt zich een groot aantal kostbare werken, waaronder de incunabel *De re militari* van Robertus Valturius uit 1472 en de vier evangeliën in het Arabisch met illustraties van Antonio Tempesta.[158]

De tweede veiling in de maand april vond weer in Leiden plaats. Deze keer betrof het de bibliotheek van Johannes de Laet, polyhistor, theoloog, taalkundige, geograaf en bovendien bewindhebber van de West-Indische Compagnie.[159] De boekverkoper in kwestie was opnieuw Franciscus Hackius uit de Pieterskerk-choorsteeg. De catalogus die hij bij deze gelegenheid heeft gedrukt, is met zorg opgesteld.[160] De indeling ervan komt overeen met die uit de catalogus van de veiling van 4 april, met nog twee extra rubrieken voor medische en ongebonden boeken. Er kwamen 1.804 boeken onder de hamer, waarvan Thysius er 62 aanschafte. Hij betaalde daarvoor *ƒ* 227:7, gemiddeld *ƒ* 3:13 per exemplaar.

Dat Thysius in het voorjaar van 1650 ongeveer

elke twee weken weer bij een andere veiling aanwezig was, door een niet aflatend enthousiasme voor zijn bibliotheek, ging ten koste van zijn sociale verplichtingen. Hij voelde zich dan ook tegenover zijn vrienden verplicht om uitleg te verschaffen. Op 3 april schreef hij aan zijn neef Nicolaes de Baccher in Amsterdam dat door de begrafenis van een familielid 'als oock [door] de auctien alhier mij geen tijt heeft geresteert om tusschen beijden overtekomen, als ick wel belooft hadde, so heb nochtans niet willen naelaten om mij door dese redenen ten dele te onschuldigen, en de reste van UE discretie te verwachten'.[161] Nicolaes toonde begrip voor het werk van Thysius, en vond het geen moeite hem daarbij zo nodig van dienst te zijn. In zijn antwoord schreef hij: 'Heb oock volgens UE versoeck naer de Auctie vernomen die naer paesen sal sijn in de Wachter op den Dam, en sal bestaen in verschijde boecken soo Grieckse, Hybreuche als Latijnsche. De catloge daer van becomende salse UE mede brengen'.[162] Omdat De Baccher zelf in Amsterdam woonde, kon hij even bij de boekverkoper in kwestie langs gaan om een catalogus te kopen.[163]

In juni, nadat de veiling op de Dam had plaatsgevonden, begon Thysius op de achterkant van de brief die George Henri Ludolf hem in maart had geschreven aan een antwoord. Niet alles wat hij in deze kladversie schreef, is in de brief die hij op 13 juni verstuurde terechtgekomen, zoals de opsomming van de veilingen die hem hadden verhinderd eerder te schrijven: 'Comme asteur je suis a Amsterdam pour celle de Gruterus, la semaine que vient a Rotterdam, je viens dela Haye de celle de Mr. Pickeford et a Leyden de Mr. de Laet.'[164] De geleerde en historicus Janus Gruterus die Thysius hier noemde, was al overleden in 1627. Het grootste deel van de kostbare collectie die hij ooit had bezeten was geroofd tijdens de plunderingen van zijn woonplaats Heidelberg door de troepen van de Habsburgse keizer in 1621. Na de inname van Heidelberg werd besloten dat de boeken zouden worden overgebracht naar de Vaticaanse bibliotheek.

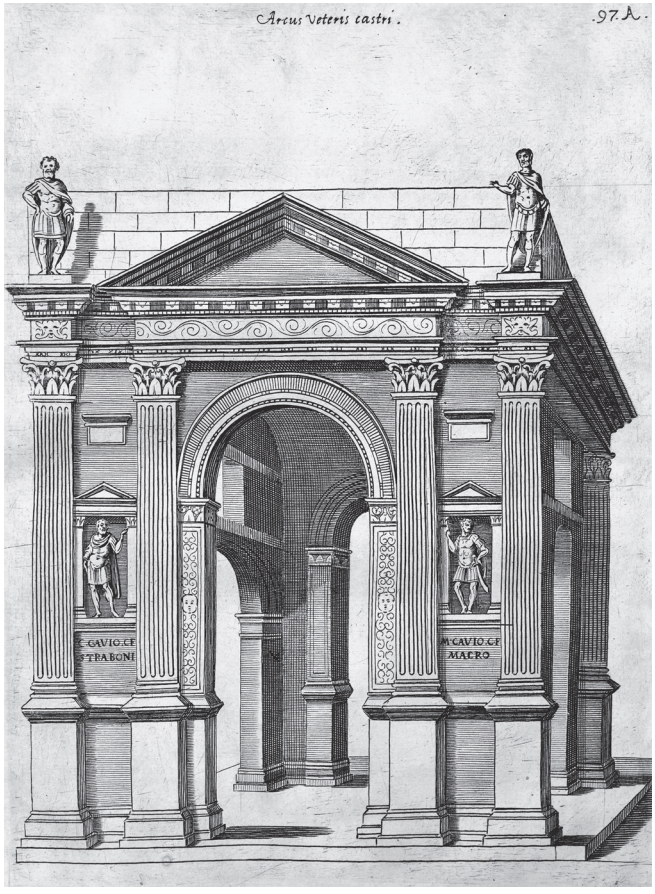
Zover is het nooit gekomen. Suffridus Sixtinus, een groot liefhebber van boeken en tevens een bekende van Gruterus, had zich niet lang daarna met geweld toegang verschaft tot het huis van Gruterus, en een grote hoeveelheid boeken meegenomen. Suffridus stond zijn wederrechtelijk verkregen eigendommen niet meer af, tot hij in januari 1649 overleed. Uiteindelijk besloten de erfgenamen zijn bibliotheek op 7 juni 1650 te laten veilen.[165] Blijkbaar was de geschiedenis van de diefstal door Suffridus zo bekend, dat de collectie met de kostbare werken en handschriften van Gruterus met diens naam werd aangeduid.[166] Er werden 2.033 boeken geveild waarvan een vijfde was ingedeeld in een appendix bij de catalogus. Thysius kocht voor zover valt na te gaan bij deze veiling negen boeken tegen een prijs van *f* 39, dat is *f* 4:7 per stuk.

Het is onmogelijk na te gaan wat de herkomst is van alle boeken die Thysius heeft gekocht, maar het

Portret van Johannes de Laet, door prentmaker Jan Gerritsz. van Bronckhorst

◂ Illustratie uit *De re militari* van Robertus Valturius, 1472

Illustratie uit *Antiquitates Veronenses* van Onuphrius Panvinius, 1648

voorgaande geeft een aardige indruk van zijn koopgedrag. Er is geen reden om aan te nemen dat zijn werkwijze in de jaren die volgden erg is veranderd. Voor iemand die in slechts vijf jaar (1648–1653) zoveel boeken heeft verzameld, waren veilingen onmisbaar: alleen daar was een groot aanbod beschikbaar voor een redelijke prijs, waaronder titels die boekhandelaars niet of nauwelijks konden leveren. Na de veiling van de boeken van Suffridus restte Thysius nog drie jaar om zijn bibliotheek verder uit te breiden, en in die korte tijd heeft hij zijn boekenbezit meer dan verdubbeld. Het bovenstaande was dus nog maar het begin.

Tussen vrienden

Ten slotte mag niet ongenoemd blijven dat Thysius boeken uitwisselde met een aantal van zijn vrienden met wie hij de liefde voor boeken deelde. Een van hen was zijn neef Antonius Thysius jr. In het najaar van 1649 kocht hij van hem drie bijzonder waardevolle boeken: de verzamelde werken van Justus Lipsius en twee werken van Onuphrius Panvinius, *Antiquitates Veronenses* en *De ludis circensibus*.[167] De kwitantie van Antonius, waarop deze heeft geschreven 'aen gelt voldaen te sijn' voor de boeken bevindt zich nog tussen Thysius' papieren.[168] Daarop staat nog een vierde aankoop, een prachtig boek in plano van Antonio Bosio met afbeeldingen van de Romeinse catacomben getiteld *Roma Sotterranea*.[169] Deze titel is ongeveer een jaar later in zijn kasboek bijgeschreven. In totaal betaalde hij voor deze boeken *f* 102:5.[170] Antonius moet een goede verstandhouding met Thysius hebben gehad, want aan hem durfde Thysius zijn boeken uit te lenen. Tussen 1648 en 1650 gaf Antonius hem bovendien verschillende boeken cadeau, waaronder een exemplaar van zijn eigen editie van het werk van de Romeinse historicus Justinus uit 1650, volgens Thysius' kasboek 'cum dedicatione'.[171]

Ook noteerde Thysius in 1648 bij zijn aankopen een paar boeken uit het bezit van 'A. M. [Amicus Meus] Ludolph'.[172] Voordat Job Ludolf op 18 november naar Frankrijk was vertrokken, verkocht hij een

aantal van de boeken die hij niet mee kon nemen. Thysius kwam daardoor in het bezit van het *Spraeck ende woord-boeck* voor oosterse talen van Frederick de Houtman.[173] Aan Thysius had hij gevraagd de koffer met de resterende boeken voorlopig voor hem te bewaren. In de brief van 30 november 1648 waarin Ludolf Thysius verslag deed van zijn reis, herhaalde hij zijn verzoek: 'je vous recommende mon cofre, et mes livres qu'il vous plaira mettre si long temps en vostre chambre jusques a ce que j'en puisse disposer'.[174] Uiteindelijk zou het jaren duren voordat de koffer weer bij Ludolf terechtkwam, tot overmaat van ramp zonder sleutel.[175] Ludolf heeft geprobeerd Thysius' moeite te belonen, of hem aan te sporen de zending eindelijk eens in orde te maken door hem een boek uit de koffer cadeau te doen.[176] De gift is niet bewaard gebleven, en Thysius heeft de waarde ervan in zijn administratie verrekend met een boek dat hij de broer van Ludolf had toegestuurd.[177] Boeken verzamelen was voor hem een serieuze zaak.

Het moet meer dan eens zijn voorgekomen dat bepaalde boeken die Thysius wilde hebben niet in Leiden en omstreken te krijgen waren. In zo'n geval kon hij een beroep doen op vrienden, om de boeken elders voor hem aan te schaffen. In april 1651 vroeg Thysius aan Johannes Braun, voorheen student van zijn oom Constantijn L'Empereur, om namens hem een veiling in Middelburg te bezoeken.[178] Braun hield hem per brief op de hoogte van zijn vorderingen. Hij waarschuwde Thysius dat:

> de boecken die UE mij nu geschreven heeft niet te koopen hebbe ick niet gecoft, want se veel te duer sijn vercoft worden, behalven Lutheri Opera voor *f* 36 12, dewelcke ick gekoft hadde eer ick den brief creegh. Doch zij zijn compleet en heel schoon gheconditionert ende gebonden.[179]

Dat zo'n opdracht tot het kopen van boeken niet altijd helemaal succesvol verliep, bewijst ook het tweede voorbeeld dat bewaard is gebleven. Hier wordt de dienst bewezen door Johannes de Ruyter, waarschijnlijk een studievriend van Thysius, want ook hij was in 1652 in Leiden in de rechten gepromoveerd.[180] In mei 1653 bezocht De Ruyter in Parijs op verzoek van Thysius de winkel van Jacques van Merle, prentenverkoper aan de rue Saint-Jacques, à la Rose Blanche Couronnée. De Ruyter had daar voor de verkoper de opdracht achtergelaten om een lijst van prenten te maken 'die elcke meester gedaen hadde', en die hij aan Thysius zou kunnen doorsturen. Zijn verslag vervolgt:

> Hebbe mede vernomen naer de boecken daer UE mij van hadde gesecht, te weeten, Biblia Regia gebonden op de fransche manier, wel geconditioneert op groot pampier soude het naeste moeten kosten 500 gulden. Consilia Genevalia, oock wel gebonden etc., gedruckt Lutetia Parisiorum 1636 apud Carolum Morellum, soude moeten gelden 120 gulden. Bibliotheca Patrum, oock geconditioneert gedruckt Parisiis 1644 apud Morellum, soude niet minder te koop wesen dan voor 120 gulden.[181]

Het is een ongelooflijk kostbare wensenlijst, en Thysius moet dan ook besloten hebben deze boeken voorlopig nog niet aan zijn collectie toe te voegen, want geen enkele is in zijn bibliotheek terechtgekomen.[182]

[p. 129] Uitsnede uit de kaart van Leiden door Joan Blaeu, 1649. Daarop de woning van Thysius aan de Papengracht (1), de winkel van boekverkoper Wolter de Haes (2), het academiegebouw van de universiteit (3) en de plaats waar in 1655 de Bibliotheca Thysiana werd gebouwd (4)

[p. 130–131] Het interieur van de Bibliotheca Thysiana

[p. 132] Feniks, beschilderd houten bord met metalen poten, geplaatst op de boekenkast aan de zuidzijde in de leeszaal van de Bibliotheca Thysiana

[p. 133] Omslag van het kasboek van Johannes Thysius, met administratie van inkomsten en uitgaven

[p. 134] Registratie van boekenaankopen in het kasboek, de eerste pagina van deze passage draagt het opschrift 'Cataloge van alle mijne boecken, en elck sijn prijs'

[p. 136] Kalfsleren boekband in folioformaat, goudgestempeld, met een striksluiting van groene linten (Thysia 783)

[p. 137] Stapel boekjes uit de reeks 'Republieken', allemaal identiek in kalfsleer gebonden en goudgestempeld (Thysia 1701)

[p. 138] Perkamenten boekband in folioformaat, blindgestempeld, met een striksluiting van groene linten (Thysia 844)

[p. 139] Het stempel dat Wolter de Haes gebruikte ter decoratie van een groot aantal perkamenten banden in folioformaat is herkenbaar door een kleine beschadiging, hier te zien in de horizontale rand linksonder (Thysia 226)

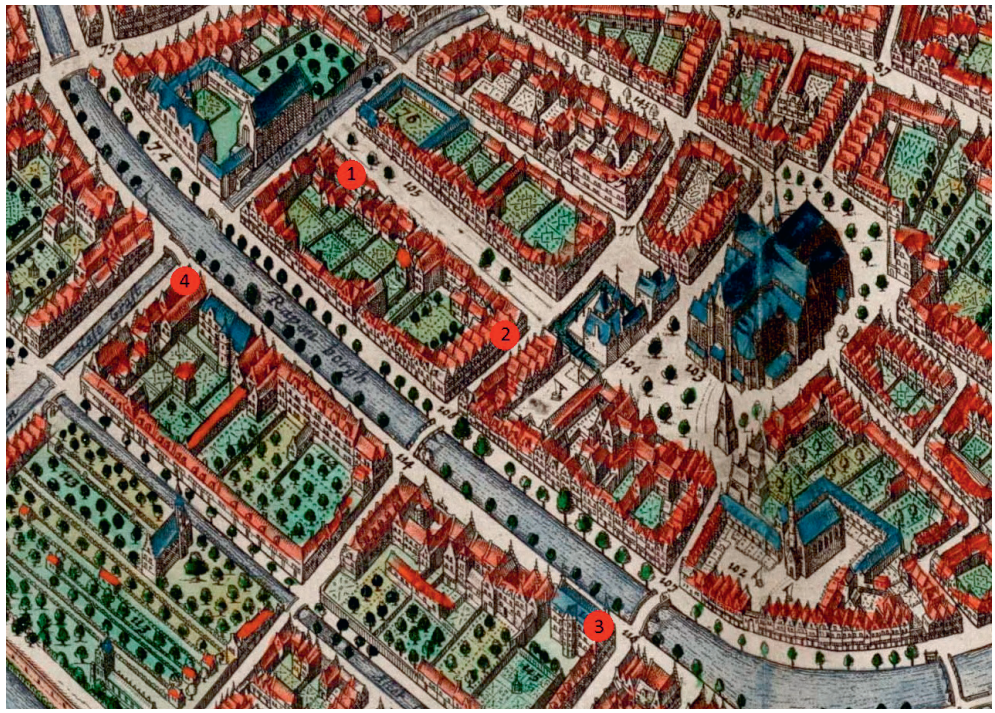
[p. 140] Boekenkast in de Bibliotheca Thysiana

[p. 141] Boekenmolen in de Bibliotheca Thysiana, waarvan de lessenaars horizontaal blijven als de molen wordt gedraaid. Waarschijnlijk is het meubelstuk aangekocht door Thysius zelf. In zijn kasboek (p. 164) staat '1 Omgaende lessenaer van 4 pulpitums *f* 20'

[p. 142] Rug van een perkamenten boekband in quarto formaat, waarop Thysius heeft geschreven welke titels daarin zijn samengebonden. 'M 41' verwijst naar de catalogus, daar is het boek terug te vinden onder de *libri miscellanei in quarto*, nummer 41

[p. 143] Eén van vier identiek ingebonden en gedecoreerde boekbanden. Het vermoeden dat ze afkomstig zijn van dezelfde voormalige eigenaar wordt bevestigd door de aantekeningen in Thysius' kasboek: ze zijn alle vier gekocht op de veiling van 4 april 1650

[p. 144] De pamflettencollectie van de Bibliotheca Thysiana in de kluis van de universiteitsbibliotheek Leiden

1
2
3
4

1037
1038
1040
1041
1042
1043
1044
1045
1046
1047
1048
1049
1050
1051
1052
1053
1054
1055
1056
1057
1058
1059

Bibliotheca
Byziana
Archiv No: 434

f. 112.

Catalogus Variorum Librorum

Bibliotheca, ex Libris Hispanicis.

1675
12 Maij.

Ex Auctione Jacobi Bysse, apud Elsevirios.

Acta Sanctorum Bollandiana	—	3	10 —
Antonii Chronicon	—	4	5 —
Biblia Regia	f°	7	15 —
Bibl. Le Jay	f°	1	5 —
Calepinus Lat.	f°	4	5 —
Calepinus Polyg.	f°	12	— —
Caygny Inscriptiones	—	1	12 —
Cerrati Matrimonium Ingressurorum	—	4	10 —
Dorum Bollandianum Gradual	f°	16	5 —
Bibl. Dusponsa. Acta Coll. Antistit.	f	—	15 —
Erotij Thesaur. Lat.	f°	—	10 —
Europaeus de Officialibus	8°	—	11 —
Fabricij Salutiatus	Gr. Lat.	—	15 —
Corpus Juris Civilis Gothofredi bel.	f	15	5 —
Corpus Juris glossatum	V volum.	63	— —
Cornelij Codex	f°	8	— —
Felinj opera	f°	4	— —
Gregory Tholosanj Syntagma	f	11	— —
Montanj Tractatus de Tabellis	f°	4	15 —
Faerij Lexicon	f°	3	15 —
Wordenbecij in Pandectas	f°	4	— —
Cottalij Adversaria	f°	1	12 —
Silvij Commentarius ad Lydii Regiam		2	12 —
Arduinj Historia Ecclesiastica	f	3	— —
Asserij Vitae Regum Angliae, Guentherij de Bello Judaico, Hist. Constantinopolitana, Mundus Symbolicus, Hist. Ecclesiastica, Acta Sanctorum Belgii, Hist. Imperatorum		2	10 —
Cyprianus in folio		6	— —
Crispus de Philosophia Ethica	f	7	— —
Diogenes Laertius gr. & Lat.	f°	12	— —
Erasmi Adagia	—	3	5 —
Felinj Marsilij opera	f°	8	15 —
Gaguinj Annales	f°	7	5 —
Historiae Romanae Scriptores	f°	19	— —
Langeij Polyanthea	f°	3	10 —
Lipsij Inscriptiones	f°	11	— —
Lambinus in Horatium	—	4	— —
Pacts Gradj Principes	f°	11	— —
Plinius in f°	—	9	10 —
Pausanias Gr. & Lat.	—	10	— —
Plato Gr. & Lat. Stephani & Ven.		6	10 —
Scapula Lexicon Gr. & Lat.		5	10 —
Segonius de Jure Antiquo	—	10	10 —

Prior Pagina	352	6	
Turrbÿ Aduersaria	6	—	
Sacridior	4	5	
Valatdrauer	2	—	
Corpar veterum Poetarum	5	5	
Corrdgium Epigrammatum	2	5	
Olympÿ Bucolica	—	16	
Sedilior Rhetÿ quatriad	4	—	
Domitÿ Brasorÿ de memorabilÿ	—	10	
Baddar de Ipso	2	5	
Fratrÿ Lampar	10	—	
Hyginj Fabulae	—	16	
Josephi Opera	1	10	
Ioannis Africa	—	11	
Manilÿ Astronomica	1	10	
Pontanj Progymnasmata	3	—	
Quintiliani	1	1	
Simlerÿ Respublica Helvetica	—	11	
Smetÿ Prosodia	—	16	
Valerius maximar Hagenaw	—	11	
Scotaj Tractatus Christiani	—	7	
Fabiol. Rotterÿ Roterÿ[n]gae cum Aut Batauis	1	—	
Dese Summe ausrechnet mit der Rechnung Ostern	400	0	
Dese volgende manuscripta, sÿn nachfolgende	7	12	
Dionis de Arte sine Grammatica Prisciani Opera			
Dionisius manuscriptus	12	—	
Donatus manuscriptus	12	—	
Augustinus de Civitate Dei	20	—	
Dese volgende nachfolgende gekoft bÿ den Ostern	60	—	
Vitruvius contra Kapitonium	3	15	
Chronologia Ecclesiastica	—	15	
de Clemangijs Opera	2	10	
Sleidanj Commentariorum Epitome	3	—	
Politia Civilis & Ecclesiastica	—	16	
Harmonia Evangelistarum	1	5	
Erasmj in Novum Testamentum	3	—	
Gregorÿ Nazianzenj Oratio	1	15	
Wittenbergensis Academia	—	10	
Paulÿ Opera	—	15	
Novum de Religione	—	15	
Der gantze in Gallia	1	10	
Portus Portj	—	16	
Vitruvius de Conciliis & Ecclesia	4	—	
Dictionarium Hebraicum	6	—	
Plutarchi Cornucopiae	3	—	
Calcagninj Coelÿ Opera	4	—	
Hermannj & Alexandrÿ Grammatica	6	15	
Lazius de Migrationibus Gentium	15	—	
Nasonis Ovidius	6	—	

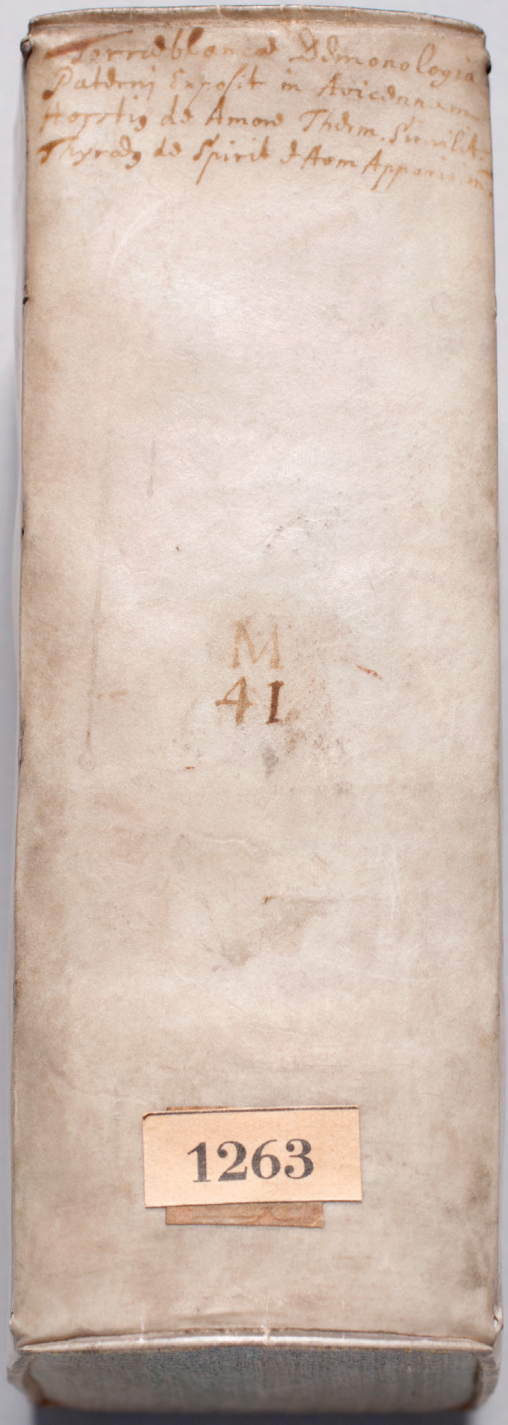

1737/9
1737/10
1737/11
1737/12
1737/13
1737/14
1737/15
1737/16
1737/17
1737/18
1737/19
1769
1738/1
1738/2
1738/3
1739
1740
1804
1805
1807
1809
1815
1816
1814
TRAITES SUR LES COUTUMES
1820/1
1820/2
1820/3
1820/4
1822
1823/1829
1830/1837
962
966
967
968
969
970
1674
1971
1972/1
1972/2
1972/3
804
1973
1974
1998
2048
2049/1
2049/2
2049/3
2061
2062
2063
2064
2065
2066

M
41
1263

21207